

ประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกี่ยวกับความตาย

ความตาย แม้จะเป็นสิ่งสามัญที่ต้องเกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกรูปนาม แต่ในโลกสมัยใหม่ความตายได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงมาอย่างมาก ทั้งในด้านความรับรู้ รูปแบบ ฯลฯ ปัจจุบันเรื่องของความตายได้เป็นปัญหาที่มีความซับซ้อนและสร้างความทุกข์ให้กับผู้คนมากขึ้นตามความซับซ้อนของปัญหา กล่าวเฉพาะในด้านการแพทย์หรือการสาธารณสุข ปัญหาการจัดการกับความตายที่เกิดขึ้นในระบบบริการทางการแพทย์ เกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง ความพยายามในการยืดยุดชีวิตของผู้ป่วยที่เข้ามารับการรักษา บางครั้งได้สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นระหว่างบุคลากรทางการแพทย์กับญาติมิตรของผู้ป่วย หรือกระทั่งกับตัวผู้ป่วยเอง

มาตรการในการรักษาที่หลายครั้ง เป็นเหมือนการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ไม่ว่าจะเป็นการเจาะ การสวน ใส่วัตถุต่างๆ เข้าไปในร่างกายของผู้ป่วย การยึดโยงร่างกายของผู้ป่วยกับเครื่องกลไกต่าง ๆ ที่คิดว่าจะยืดยุดชีวิตของผู้ป่วยไว้ได้ ความพยายามดังกล่าวย่อมส่งผลต่อผู้ป่วยทำให้ยากที่จะจากไปอย่างสงบ หรือทำให้เขาไม่อาจเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นกับชีวิตของเขา เป็นความเปลี่ยนแปลงอันเป็นสามัญลักษณะของชีวิต

ทำไมเราจึงต่อต้านกับความตายในระดับที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน วิธีการทางการแพทย์เหล่านี้เกิดขึ้นจากมุมมองหรือโลกทัศน์ ที่คนในยุคปัจจุบันมีต่อความตายว่าเป็นเสมือนจุดสิ้นสุดของชีวิต ทศนะดังกล่าวอาจถือได้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นไม่นานมานี้ ครั้งหนึ่งในอดีตมนุษย์เราไม่ได้มองความตายเป็นความสิ้นสุดของชีวิต ชีวิตของมนุษย์สามารถที่จะมีต่อไปอีกได้หลังจากความตาย ทศนะดังกล่าวมีอยู่ในระบบความเชื่อที่กระจายอยู่ทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นในหมู่ชนเผ่า หรือในอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ ๆ เช่น อารยธรรมของอียิปต์ จีน อินเดีย ทศนะดังกล่าวยังเป็นโลกทัศน์ของศาสนาต่าง ๆ ในโลกด้วยเช่นกัน

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเรื่องทศนะที่เกี่ยวข้องกับความตายในโลกตะวันตก มีงานที่สำคัญชิ้นหนึ่ง คือ งานของ Philippe Aries (1975) ที่ได้ทำการศึกษาความตายในสังคมตะวันตกจากยุคกลางมาจนถึงสมัยปัจจุบันได้ แสดงให้เห็นความรับรู้และการปฏิบัติต่อความตายที่ได้เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย โดยได้แบ่งออกเป็น 4 ช่วงเวลา คือ Tamed Death (ยุคที่ความตายไร้พิษสง), One's own Death (ยุคที่ความตายเป็นเรื่องปัจเจก), Thy Death (ยุคที่หมกมุ่นกับความตายของคนอื่น) และ Forbidden Death (ยุคที่ปฏิเสธความตาย)

Aries ได้ศึกษาย้อนไปศึกษาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 8 ลงมา และพบว่า ในช่วงแรกที่ Aries เรียกว่ายุค Tamed Death หรือยุคที่ความตายไร้พิษสง มนุษย์ได้ยอมรับความตายอย่างไม่ได้พุ่มพวย หรือ ทำให้เป็นเรื่องที่พิเศษมากมายแต่อย่างใด การตายของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นใครในสมัยดังกล่าว ไม่ได้แตกต่างไปจากคนอื่น การตายคือสิ่งสามัญที่พึงเกิดขึ้นกับมนุษยชาติทั้งปวง

ดังนั้น การเผชิญหน้ากับความตายเป็นเรื่องของการยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้น และอยู่ภายใต้ความเชื่อในโลกทรรศน์ทางคริสต์ศาสนา การตายเป็นหนทางที่จะนำมนุษย์กลับไปสู่พระเจ้า ในสมัยดังกล่าว การตายมักเกิดขึ้น ณ ที่อยู่ของผู้ที่กำลังจะตาย มากกว่าที่จะมาตายในสถานที่รักษาพยาบาลดังที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน คนที่กำลังจะตายจะกระทำตามธรรมเนียมทางศาสนาของตน ในการปฏิบัติเพื่อพบกับความตายโดยอาการอันสงบ บางทีอาจมีการแนะนำให้โดยนักบวชเพื่อให้ผู้ที่กำลังจะตายไม่ลืมขั้นตอนการปฏิบัติตามแนวทางของศาสนา

นอกจากนั้น ผู้ป่วยหรือคนที่กำลังจะตายที่นอนอยู่บนเตียง ยังเป็นเสมือนการทำพิธีแสดงให้เห็นภาวะแห่งธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบ บรรดาญาติ มิตร เพื่อนพ้อง ทั้งที่ใกล้ชิด หรืออยู่ร่วมกันในชุมชนนั้น จะมารวมกันอยู่ในห้องของผู้ที่กำลังจะตาย ไม่เว้นแม้แต่เด็ก ๆ ทุก ๆ คน เข้าออกห้องนั้นได้อย่างเสรี คนทั้งหลายมาเพื่อเป็นประจักษ์พยานของการตายที่เกิดขึ้น เพื่อรำลึกว่าการตายเป็นสิ่งที่เกิดกับมนุษย์ทุกคน

ดังนั้น การตายของบุคคลในช่วงเวลาดังกล่าวไม่ใช่เรื่องส่วนตัว แต่เป็นกระบวนการทางสังคม เป็นโอกาสในการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคมนั้นๆ แต่เดิมการฝังศพหรือสุสานมักจะอยู่นอกเมือง แต่ต่อมาได้มีการฝังศพไว้ในบริเวณศาสนสถาน เช่น ในบริเวณโบสถ์ เป็นต้น และพื้นที่ดังกล่าวมักจะกลายเป็นพื้นที่สาธารณะในการทำกิจกรรมต่าง ทั้งการจัดงานรื่นเริงบันเทิง จนการจัดขายของเป็นตลาด

เมื่อมาถึงในคริสต์ศตวรรษที่ 12 เป็นการเข้าสู่ยุคที่ Aries เรียกว่า One's Own Death หรือยุคที่ความตายเป็นปัจเจกมากขึ้น แนวคิดเกี่ยวกับความตายเป็นในลักษณะของปัจเจกชนนิยมเพิ่มมากขึ้น มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่า พิธีการในการตายที่มีมาก่อนหน้าในลักษณะเป็นการเรียนรู้ของสังคม ได้เปลี่ยนศูนย์กลางของความสนใจมาเป็นเรื่องส่วนตัวของผู้ที่กำลังจะตาย ในภาพเขียนร่วมสมัยนั้น ได้มีการแสดงภาพของคนที่กำลังจะตายได้ทบทวนกับสิ่งที่ตนได้กระทำมาในชีวิต โดยจะภาพของความดีความชั่วที่ทำมาจะปรากฏให้คนผู้นั้นได้รำลึก

ความเปลี่ยนแปลงในช่วงต่อมาได้เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 หรือยุคที่ Aries เรียกว่า Thy Death หรือยุคที่คนหมกหมุ่นกับความตายของคนอื่น ในช่วงเวลาดังกล่าวการให้ความหมายของการตาย ไม่ได้เป็นสิ่งที่มีความหมายต่อตนเองของผู้ที่กำลังจะตายหรือต่อสังคมอีกต่อไป และการยอมรับความตายไม่ได้เป็นเรื่องของการน้อมใจรับอย่างสงบตามวิถีทางแห่งธรรมชาติ หากเต็มไปด้วยอารมณ์ความรู้สึกอย่างท่วมท้น การเน้นความหมายของความตายกลับมาเน้นอยู่ที่ความตายของคนอื่นๆ

ความรู้สึกสูญเสียที่เกิดจากการตาย และการแสดงออกถึงความรู้สึกเศร้าโศกจากการตายจากไปของบุคคลอื่นเป็นที่รักอย่างสุดซึ้งปรากฏให้เห็นในประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 อาการดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการยอมรับการตายจากไปของบุคคลอื่นเป็นที่รัก เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ยาก

ขึ้นมากกว่าเดิม ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเห็นชัดในทวีปอเมริกาเหนือ อังกฤษ และทางตอนเหนือของทวีปยุโรป โดยเฉพาะรูปแบบการจัดหลุมศพที่เน้นให้เหมือนกับว่าคนตายเหล่านั้น ยังคงจะดำรงอยู่หลังความตาย ณ ที่ตรงนั้น รอคอยไปเยี่ยมเยียนจากญาติมิตร ปราภฏการณ์นี้ล้วนแต่เน้นให้เห็นความลำบากใจที่จะยอมรับการจากไปของผู้ที่เป็นที่รัก เช่นที่กล่าวมาข้างต้น

ความรู้ตอความตายในสังคมตะวันตกพัฒนาเข้ามาสู่ยุคปัจจุบันที่ความตายเป็นเรื่องต้องห้าม หรือ Forbidden Death ตามที่ Aries เรียก โดยเฉพาะในสังคมอเมริกาและอังกฤษ ความตายเป็นเรื่องที่ไม่พึงกล่าวถึงเชกเช่นเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศเคยเป็นเรื่องต้องห้ามมาก่อน การทำให้ความตายเป็นเรื่องต้องห้ามที่จะพูดถึง หรือการจัดการกับความตายตามธรรมเนียมเดิมที่ได้เปลี่ยนรูปแบบไป

ในสังคมอุตสาหกรรมอย่างในประเทศอเมริกาหรืออังกฤษ และในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมในยุโรปบางประเทศ การจัดการกับความตายในสังคมเหล่านั้น กลายเป็นเรื่องที่อยู่นอกขอบเขตของครอบครัวหรือหมู่ญาติมิตร ตัวอย่างเช่นเรื่องการจัดการพิธีศพที่ปรากฏอยู่ในอเมริกา ธรรมเนียมในปัจจุบันของการจัดพิธีศพ ได้หลุดออกไปจากแบบแผนและความเชื่อดั้งเดิมอย่างสุดซั้ว การจัดการศพที่แพร่หลายในประเทศอเมริกา คือ การเผาศพ แทนที่จะเป็นการฝังศพอย่างที่เคยเป็นมานับร้อยปี และคนที่จะมาทำพิธีการต่างๆ เกี่ยวกับงานศพกลายมาเป็นมืออาชีพที่ทำอย่างป็นธุรกิจไม่ใช่ญาติมิตร แม้แต่การจัดการกับความโศกเศร้าก็เป็นหน้าที่ของมืออาชีพที่จัดการในด้านนั้นๆ ไม่ใช่เรื่องของสังคมอีกต่อไป

การตายที่เคยตายกันในบ้านกลับกลายเป็นการตายที่โรงพยาบาล เนื่องจากการมองว่าชีวิตเป็นที่มาแห่งความสุข การตายจึงทำให้ความสุขแห่งชีวิตหายไป ความตายไม่ได้ถูกยอมรับว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและเป็นสามัญลักษณะอีกต่อไป การปรุงแต่งทุกอย่างในพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย เช่น การแต่งศพ การจัดพิธีศพหรือหลุมศพให้งดงาม เป็นต้น เพื่อทำให้ความจริงของความตายถูกลดทอนลง ยังมีพักต้องพูดถึง การตัดสินใจความตายแพทย์ที่คอยกำหนดว่าความตายมาถึงเมื่อใด ตายเมื่อสมองตายหรือเมื่อหยุดหายใจ หัวใจหยุดเต้น

พัฒนาการของความรับรู้เกี่ยวกับความตายในโลกตะวันตก แสดงให้เราเห็นว่าความหมายของความตายไม่ได้คงที่ และต่อเนื่องเป็นอย่างที่เรารับรู้กันในปัจจุบัน หากมีพัฒนาการเปลี่ยนมาตามยุคสมัย เมื่อเราพิจารณาถลกลับมาถึงวิธีคิดและการจัดการเกี่ยวกับความตายในสังคมไทยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ารับอิทธิพลของสังคมตะวันตกมาไม่น้อย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะสังคมไทยรับเอาแนวคิดและวิธีวิทยาของตะวันตก เข้ามาเป็นหนทางในการแสวงหาความรู้มาไม่น้อยกว่า 100 ปีที่ผ่านมา ผนวกกับแนวทางในการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมที่อิงกับโลกตะวันตกตลอดมา ทำให้เกิดปัญหาในการจัดการกับความตายที่เกิดขึ้น ให้เป็นไปอย่างเหมาะสมหรือทำอย่างไรจึงจะนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า การตายที่ดี

ปัจจุบันปัญหาในการกำหนดความตาย การจัดการกับความตาย และช่วยเหลือผู้ที่เข้าใจต่อความตาย เป็นต้น ได้เป็นปัญหาที่ซับซ้อนและสำคัญ สังคมไทยในปัจจุบันค่อนข้างตื่นตัวต่อปัญหานี้ ดังนั้น การทำความเข้าใจในรากฐานความเปลี่ยนแปลงของความรับรู้หรือท่าทีต่อความตาย นับเป็นฐานความรู้ที่จะนำไปต่อยอดให้เกิดดอกผล เป็นวิธีการที่เหมาะสมกับสังคมและวัฒนธรรมของเรา เพื่อความตายที่ดีจะบังเกิดได้กับทุกคนในสังคม

แนะนำหนังสือ

Elisabeth Kubler-Ross. (2525). *ความตายกับภาวะใกล้ตาย*. แปลจาก On death and dying.

โดย มาลินี วงศ์พานิช. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

Elisabeth Kubler-Ross David Kessler. (2546). *ชีวิตสอนอะไรเราบ้าง*. แปลจาก Life Lessons:

Two Experts on Death and Dying Teach Us About the Mysteries of Life and

Living. โดย นุชจรีย์ ชลคุป. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

John Hinton. *Dying*. (1972). Harmondsworth, Middlesex, Penguin Books.

Norbert Elias. (1983). *The Loneliness of the Dying*. Translated by Edmund Jephcott, Basil Blackwell.

Philippe Aries. (1975). *Western Attitudes toward Death: From the Middle Ages to the Present*. Translated by Patricia M. Ranum, Baltimore, Johns Hopkins University Press,

Sherwin B. Nuland. (2546). *เราตายอย่างไร*. แปลจาก How We Die : Reflections on Life's Final Chapter. โดย วเนช. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.